

İRAN'IN İDARİ COĞRAFYA ANALİZİ

PROF.DR. ZEKİ KODAY *

Öz

Bu makalede İran'ın idari coğrafya bölünmelerinin şimdiki ve geçmişteki durumu incelenmiştir. İran'da idari yönetim şekli eyalet sistemidir. Eyaletler, atanmış valiler ile yönetilir. Her eyalet (ostan) Türkiye'deki illere eş anlamda tutulabilir. Buna istinaden her eyalette (ostanda), ilçe (şehristan), bölüm-naahiye (bahş) ve dehestan olarak adlandırılan kırsal alanlar vardır. 2016 nüfus sayımına ve 2015 son idari yapılanmasına göre İran'da 31 eyalet (ostan), 429 ilçe (şehristan), 1057 bölüm (bahş) ve 2589 kırsal alan (dehistan) bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, idari bölünme, eyalet sistemi.

ABSTRACT

This article examines the past and present situation of Iran's administrative geography divisions. The Administrative Management Type in Iran is the state system. The states are governed by appointed governors. Each state (ostan) to be held in the province synonymous in Turkey. Based on this, in every state (ostan), there are rural areas called district (city), department.-sub-district (bahş) and dehestan. Based on the 2016 census and based on the last country division of 2015, Iran has 31 ghosts (ostan), 429 counties (city), 1057 divisions (bahs) and 2589 rural areas (dehestants).

Keywords: Iran, administrative division, state system.

* PROF.DR. ZEKİ KODAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Geography Email:zkoday@atauni.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2126-9573>. (Makale Geliş Tarihi: 12.11.2019 / Kabul Tarihi: 06.01.2020)

چکیده

در این نوشتار ساختار جغرافیای سیاسی - اداری ایران از دیرباز تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است. ساختار اداری حکومت در ایران ایالتی (استانی) می باشد. ایالات (استان ها) توسط استانداران اداره می گردند. هر استان می تواند هم تراز ایل ها (استان های) ترکیه قرار گیرد. بر همین اساس در هر استان، شهرستان، بخش و دهستان موجود می باشد. براساس سرشماری ۲۰۱۶ و تقسیمات کشوری سال ۲۰۱۵ ایران ۳۱ استان، ۴۲۹ شهرستان، ۱۰۵۷ بخش و ۲۵۸۹ دهستان دارد

کلید واژه ها: ایران، تقسیمات کشوری، سیستم ایالتی.

GİRİŞ

İran, güneybatı Asya'da yer alan ve güneyde Umman Basra körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrili olan önemli bir ülkedir. İran; Orta-doğu, Kafkasya ve Asya topraklarına yayılan jeo-stratejik bir alanda ve zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olarak önem taşımaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ile kara sınırına sahiptir. İran'ın başkenti Tahran, resmi dili Farsça ve resmi dini ise İslamiyet, mezhebi ise Şii'lik'tir. Nüfusu 80 milyon dolayındadır. 1.648.195 km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük 18. büyük ülkesidir.

Bu makalede; İran'ın İdari Coğrafya Analizi konu olarak ele alınacaktır. Ülkedeki doğal ve beşeri çeşitlilik, geçim kaynakları, dil, sosyal, etnik, ırksal ve tarihsel çeşitlilikler, bu farklılıklar ve ülkenin coğrafi bölgelerindeki çeşitlilikler, coğrafi bölünmelerin ve arazi oluşumunun bir sonucu olarak birimlerin oluşturulmasına ve zemin hazırlamasına sebep olmuştur. Her ülke, yönetimin ve ekonominin iyileştirmesi ve güvenliğinin kolaylıkla sağlanması için daha küçük idari birimlere ayrılır ve siyasi idari olarak bölünür.

Kıtalar ve adalar üzerinde devlet sınırlarıyla belirlenmiş ülke arazilerini hiçbir bölümlenme yapmadan yönetmek mümkün değildir. Ülkelerin alansal büyüklüğü, fiziki coğrafya özellikleri, sosyoekonomik yapısı, hepsinden önemlisi yerleşim alanlarının nicelik ve niteliği farklı kademe-

lenme ve bölünüşe yol açmaktadır. Geniş alanlar kaplayan ülkelerde birinci derecede en büyük yönetsel bölgeleri eyaletler veya otonom bölgeler oluşturmaktadır. Örneğin, federal devlet yapısına sahip olan ABD'de 50, Almanya'da 16, Hindistan'da 25 federal yönetim (eyalet) vardır (Özçağlar, 2015: 55).

İRAN'DA ÜLKENİN BÖLGELERE BÖLÜNME TARİHİ

Eski bir uygarlık olan İran'ın idari yapısı da oldukça eskilere dayanır. İlk bölünme Achaemenid döneminde yapıldı ve İran eyaletlere bölündü. Her idari birimin idaresinde yer alan bir belediye başkanı, bir kumandanı ve bir sekreteri vardır. Kaçar döneminde İran, beş egemenliğe (hükümet) ve on iki hükümdarlığa (valilik) ayrıldı. Bu beş egemenlik şu şekilde oluşmaktaydı:

İlk hükümet: Azerbaycan, Hemedan ve Zencan

İkinci hükümet: Kürdistan, Loristan, Kirmanşah, Irak sınırı

Üçüncü hükümet: Fars, Basra Körfezi'nin limanları ve adaları, Kohgiluyeh, Bahtiyari ve Huzistan

Dördüncü hükümet: Horasan ve Sistan

Beşinci hükümet: Kirman ve Belûcistan

1907'deki bölünme kanunları, "Eyaletler ve İl Örgütü Kuruluşu" adı altında yapılan anayasal hareket sonrasında onaylanmış ve ülke dört egemenliğe ve 12 eyalet bölünmüştür. Bu yasaya göre, İran adı altında dört egemenlik vardır:

Azerbaycan

Kirman ve Belûcistan

Fars ve Limanlar

Horasan ve Sistan

Bu yasaya göre, İran'ın adı altında 12 eyalet var:

Astarabad

Mazenderan

Gilan

Zencan

Kürdistan
 Loristan
 Kirmanşah
 Hemedan
 İsfahan
 Yezd
 Irak (Arak)
 Huzistan ve Tahran

İkinci yasa, 1937 yılı içinde Ulusal Meclis tarafından kabul edildi ve ülkenin bölünme yasasını değiştirilerek ülke 6 il ve 50 ilçeye bölündü ve aynı yılda bu yasanın birinci maddesindeki bazı değişikliklerle göre İran, 10 ile ve 49 ilçe şeklinde dağıtıldı. Aynı zamanda, bu yasanın onaylanmasıyla birlikte bölüm birimlerinin adları ve birim yöneticileri de değiştirildi. Her il birkaç ilçeden, her ilçe birkaç bölümden, her bölüm birkaç kırsal bölgeden ve her kırsal bölge bir kaç köyden oluşur (Khabazniya, 2016).

1983'te ülkedeki bölünmeler için tanımlamalar ve kriterlerin üçüncü kanunu, İslami Danışma Meclisinde onaylanmış, asıl çerçevesi 1937 yasaı olan bu yasa, coğrafi birimlerde büyük bir değişiklik oluşturmamıştır. Ancak 1979'da İran İslam Devriminin zaferi sonrasında ülkenin kamu kurum ve kuruluşlarıyla idari birimlerin bölümlerinin yeniden adlandırılmasında büyük değişiklikler yapılmıştır. Böylece yeniden adlandırılma sonucunda ve bazı idari birimlerin adları değiştirilmiştir. Örnek olarak Yam olarak bilinen ilçe Payam olarak değiştirilmiştir. İran İslam Devriminden önce sayısı 24 olan illerin sayısında herhangi bir değişiklik olmamış, iller aynen kalmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. İller (1979)

İller	Doğu Azarbeycan, Batı Azarbeycan, İsfahan, İlam, Buşehr, Tahran, Çeharmahal ve Bahtiyari, Horasan, Huzistan, Zencan, Semnan, Sistan ve Belûcistan, Fars, Kürdistan, Kirman, Kirmanşah, Kohgiluyeh ve Boyerahmad, Gilan, Loristan, Mazendaran, Merkezi, Hürmüzgan, Hemedan, Yezd.

Harita1: İran'da İllerin idari Bölünüş Haritası (1979).

GÜNÜMÜZDE İRAN'IN İDARI BÖLÜNÜŞÜ

2015 yılı ülke idari bölünmesine ve 2016 nüfus genel sayımına dayanarak, İran'da 31 il (ostan), 429 ilçe (Şehrestan), 1057 bölüm (bahş) ve 2589 kırsal alan (dehestan) bulunmaktadır. Bu illerin adları ve nüfusları aşağıda tablo halinde gösterilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. İller ve 2016 Nüfus Miktarları.

İl	İl merkezi	Nüfus	İl	İl merkezi	Nüfus
Doğu Azarbaycan (Azarbaycane Şargi)	Tebriz	3.910.000	Fars	Şiraz	4.851.000
Batı Azarbaycan (Azarbaycane Garbi)	Urmiye	3.265.000	Kazvin	Kazvin	1.274.000
Erdebil	Erdebil	1.270.000	Kum	Kum	1.292.000

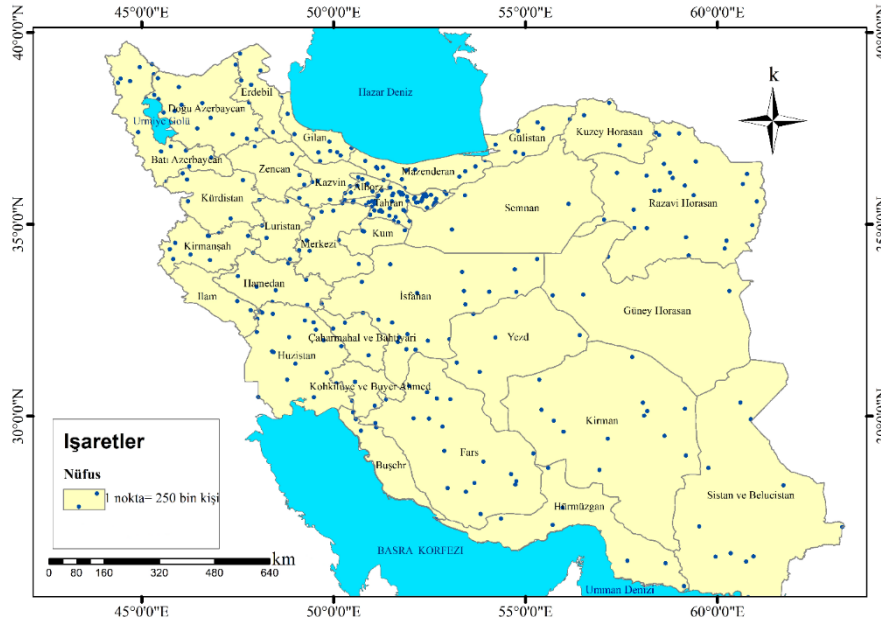
İsfahan	İsfahan	5.121.000	Kürdistan	Sanandac	1.603.000
Elburz	Kerec	2.712.000	Kirman	Kirman	3.165.000
İlam	İlam	580.000	Kirmanşah	Kirmanşah	1.952.000
Buşehr	Bandare Buşehr	1.163.000	Kohgiluyeh ve Boyerahmad	Yasouc	713.000
Tahran	Tahran	13.268.000	Gülistan	Gorgan	1.869.000
Çeharmahal ve Bahtiyari	Şehr-i Kürd	948.000	Gilan	Rasht	2.531.000
Güney Horasan(Horasan-i Cunubi)	Bircand	769.000	Loristan	Hürremâbâd	1.761.000
Horasan Rezevi	Meşhed	6.435.000	Mazandaran	Sari	3.284.000
Kuzey Horasan(Horasan-i Şomali)	Bojnoord	863.000	Merkezi	Arak(Irak)	1.429.000
Huzistan	Ahvaz	4.711.000	Hormozgan	Bandar abbas	1.776.000
Zencan	Zencan	1.057.000	Hemedan	Hemedan	1.738.000
Semnan	Semnan	702.000	Yezd	Yezd	1.139.000
Sistan ve Balûcistan	Zahedan	2.775.000			
Toplam					79.926.000

Bir milyondan fazla nüfusu olan ilçeler	Tahran, Meşhed, İsfahan, Kerec, Şiraz, Tebriz, Kum, Ahvaz
500.000'den fazla nüfusu olan ilçeler	Kirmanşah, Urmiye, Reşt, Zahedan, Hemedan, Kirman, Yezd, Erdebil, Bandar Abbas, Arak(Irak)

100.000'den fazla nüfusu olan ilçeler	İslamşehr, Kazvin, Zencan, Hürremâbâd, Sanandac, Malard, Kuds, Kashan, Gûrgan, Gülistan, Sâri, Şehriyar, Dezful, Humeyni Şehr, Borucerd, Nişabur, Sebzevar, Necefâbâd, Amûl, Babûl, Varamin, Âbadan, Pakdeşt, Hoy, Saveh, Boccord, Gaim Şehr, Buşehr, Karçak, Sircan, Bircand, İlam, Bukan, Meraga, Melayer, Şehr-i Kürd, Mahşehr, Semnan, Rafsancan, Mahâbâd, Günbed-i Kavus, Şahin Şehr, Şahrûd, Sakkız, Mervdeşt, Zabul, Tûrbet-i Haydariye, Hürremşehr, Andimeşk, Merend, Şahrıza, Miyanuab, İzeh, Bender Enzeli, Cehrom, Ciroft, Merivan, Kemal Şehr, Yasuc, Nazarâbâd, Behbahan, Bam, Fasa,Goçan, Mescid-i Süleyman, Muhammedşehr, Dorud, Borazcan, Fardis, Nesimşehr, Andişeh, İranşehr, Baneh, Çabahar, Ribatkerim, Kaşmer, Şuştar, Lahican, Ahar, Tûrbet-i Cam

Tablo 3. Nüfus Miktarlarının 100.000'den fazla olan ilçeler

Nüfus yoğunluğu en az olan 5 eyalet; Güney Horasan (5.46), Semnan (7.20), Sistan ve Belucistan (15.14), Yezd (15.40), Kirman (17.50) eyaletleridir. Genel olarak İran; kuzeyde, Azerbaycan'a ve Zagros'a yakın merkezi bölgelerde en yüksek nüfus yoğunluğuna sahiptir ve doğal olarak İran'ın iç kısımları, çöllerin olduğu bölgeler en az yoğunluğa sahiptir.

Harita3: İran'daki Nüfus dağılışı Haritası (2015).

BAZI İDARİ BİRİMLERLE İLGİLİ TANIMLAR

İran idari bakımdan eyaletlerden, eyaletler ilçelerden, ilçeler bölümlerinden, bölümlerde kırsal alanlardan oluşmuştur. Burada İran'daki idari birimler daha ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Eyalet (Ostan): Ülke idari birimlerinden belli bir coğrafi konuma sahip bir birimi oluşturmaktadır. Birkaç ilçenin politik, sosyal, kültürel, ekonomik ve doğal durumlara göre birleşmelerinden meydana gelmektedir. Eyalet vali(Ostandar) tarafından yönetilir. Devletin en üst düzey hükümet temsilcisi olarak görev yaptıkları topraklarda valiler, bakanlıkların, kurumları ve kuruluşlarının fonlarını kullanan diğer kurumlarla ilgili olarak devletin kamu politikasını uygulamakla yükümlüdürler. Vali, Cumhur-

başkanına ve bakanlar konseyine karşı hükümetin yüksek temsilcisi olarak görev yapmaktan ve içişleri bakanlığının temsilcisinin vilayetteki görev alanının ve yetkilerinin icrasından sorumludur. Valiler, İçişleri Bakanlığı'na karşı sorumludur. En son nüfus sayımına göre en çok nüfusu olan Eyalet Tahran olup nüfusu 13.268.000, en az nüfusa sahip eyalet ise İlam nüfusu 580.000'dir.

İlçe (Şehrestan): Bir ülkenin bölünmelerinden belli bir coğrafi bölgeye sahip bir birimi ki birkaç komşu bölümün sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel koşullarının birleşiminden oluşur. Her bir ilçede genellikle birkaç kentsel yerleşim birimi (Şehir) ve kırsal yerleşmeler (Dehestan) bulunur. İlçenin son nüfus sayımına göre en çok nüfusu olan ilçe Tahran 8.737.510 ve en az nüfusa sahip ilçe Abumusa (Hürmüzgan ilinde) olup 7.402 nüfusa sahiptir.

İlçeyi Ferman dar (Kaymakam) yönetir. Ferman dar, ilçe idari birimindeki en yüksek yetkili mülki amir olup, ilçe idari birimindeki devlet daireleri ile hükümet organlarının planlarını, bütçesini ve koordinasyonunu yönetir, ilçede faaliyet gösteren departmanların, kolluk kuvvetlerinin, belediye meclisleri konseyi, belediye ve kamu sivil toplum örgütlerinin eyaletlerle (valilikle) iletişim ve koordinasyonunu sağlar.

Bölüm(Bahş): Doğal ve sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal koşullar bakımından bir benzerlik birimi getiren çeşitli çiftlikler, yerler, köyler ve kasabalar da dâhil olmak üzere komşu köylerin birleşimini içeren belirli bir coğrafi aralığa sahip bir bölünme birimidir.

Bölümlerde elverişli coğrafi konuma sahip yerlerde nüfus, 20 ila 30 bin kişi arasındadır. Az gelişmiş bölgelerde, coğrafi şartların fazla elverişli olmadığı, (sınıra yakın yerler, dağlık alanlar, çöl gibi) yerlerde nüfus 10.000'e kadar düşebilir.

Bölümün resmi yöneticisi ve bahşdari denilen yönetim biriminin başındaki kişiye bahşdar denilir. Bahşdari, ferman dariyenin denetim ve gözetiminde olan bir yan kuruluştur. Kurum, vatandaşlara bölüm düzeyinde güvenlik sağlama sorumluluğuna sahiptir ve kolluk güçleri, kontrolü altındaki güvenlik güçleri ile birlikte çalışmaktadır.

Kırsal Alanlar (Dehestan): Çeşitli köylerin, mahallelerin ve tarlaların bir araya getirilmesiyle oluşan ülkenin en küçük bölünmeleri veya belirli bir coğrafi alan, doğal, kültürel, ekonomik ve sosyal çevre açısından sis-

temde hizmet ve planlama olanağı sağlanan en küçük idari birimdir. Yer-yüzü şekilleri ve iklim koşulları dikkate alınarak kırsal alanın nüfus sayısı 4 ila 8 bin kişi arasında değişmektedir. Kırsal alanları dehdar yönetir. Dehdari merkezi bir yürütme organıdır ve kendi bölgelerindeki merkezi hükümeti temsil etmektedir.

ÜLKENİN İDARİ BÖLÜMLERİ SİSTEMİ

İdari bölünüm sistemine göre kırsal bölge bölümü, bölüm ilçeyi, ilçeler birleşerek eyaleti, eyaletler de birleşerek İran devletini oluşturmaktadır. Herhangi bir idari değişiklik, lojistik alanının belirlenmesi, değiştirilmesinin ve birimlerinin yeniden adlandırılması il hariç, İçişleri Bakanlığının önerisi ve Bakanlar Kurulunun onayı üzerine olur. Belediye başkanının seçimi şehir şuralarının görevleri arasındadır. Şehir şuraları halk tarafından seçilmektedir. Belediye başkanları dört yıllığına seçilir. İki yüz binden fazla nüfuslu şehirlerde ve il merkezlerinde belediye başkanı şehir şurasının önerisi ve İçişleri Bakanının kararı ile seçilir. Nüfusu 200.000 den az olan şehirlerde ise belediye başkanı şehir şuralarının önerisi ve valinin onayı ile seçilir. İçişleri Bakanı ve Vali, seçilen belediye başkanının atamasını 10 gün içerisinde onaylamak zorundadır (Mansur, 2006: 58-59). Belediyelerin yaşama ve karar verme organları şuralar, yürütme organları ise belediye başkanlarıdır. Belediye başkanı, şehir şurası tarafından, şehir şurası olmayan yerlerde ise, İçişleri Bakanı tarafından dört yıllığına atanır. Belediye başkanları sadece iki dönem arka arkaya atanabilirler.

Tablo 4: İran'da Mülki İdari Bölümler ve Mülki Amirleri

Ülke bölme birimi	İl (Eyalet)	İlçe (Şehristan)	Bölüm (Bahş)	Kırsal bölge (Dehestan)
Sorumlu	Vali	Fermandar	Bahşdar	Dehdar
İdari Birim	Valilik	Fermandari	Bahşdari	Dehdari

KAYNAKÇA

Khabazniya, Masoome (2016), *Tarihçe-yi Taksimât-i Keşverî Der Îrân ve Kârbord-i ân dar Sarşomarî*.

Mansur, Cihangir (2006), *Kanûn-i Şehr ve Şehrdarîha*, İntişarat-i Didar, Tahran 1385.

Özçağlar, A. (2015). Yönetmel Coğrafya. Ankara: Nika Yayın Evi.

<https://www.amar.org.ir>.

<https://www.moi.ir>